

Ejendommen Gammeltoft

Erindringer og undersøgelser omkring mit fødehjem

Christian Nissen Spangshus

8.6.2018

(Erindringer og ejendomshistorie, 1)

Ejendommen Gammeltoft

Erindringer og undersøgelser omkring mit fødehjem

af

Christian Nissen Spangshus

5.udgave

Ovenstående billede, der formentlig er fra slutningen af 1946, viser min far, mor, søster og mig selv foran stuehuset (tv.) og stalden (bagest) på Gammeltoft.

Holstebro, 2021

Indledning

Før Holstebro

Min far, min mor og min søster flyttede 1938 fra Tørring til gården Gammeltoft lige uden for Holstebro.

Min far hed Aksel Kaj Johan Christensen (1897-1953).

Min mors navn var Martha Dorthea Christensen, f. Nissen (1897-1950).

Min mor havde været leder af et plejehjem i Tørring (fra ca.1930 i hvert fald før 5.11.1930), min far havde bestyret en gård samme sted. Mine forældre blev gift 29.marts 1935 i Tørring kirke.

Min søster, Mette Johanne Plum, f. Christensen, fødtes 26.maj 1936, mens familien boede i Tørring.

Min mormor, Mette Nissen, f. Madsen (1858-1943), der blev enke i 1928, boede hos min mor i Tørring og siden hos mor og far i Holstebro.

Gammeltoft

Gården havde 3 længer: mod syd lå stuehuset, mod vest stalden og mod nord laden. Der var nogle få meter mellem hjørnet af stuehuset og stalden.

Vores nabo mod vest var gården Østergaard, senere vandrerhjem og meget senere domicil for TV Midtvest. Naboen mod øst var gården V.Kærgaard. På den modsatte side af åen/søen i forhold til V.Kjærgaard lå Uhreggaard.

Syd for stuehuset og haven løb Storå, under krigen opstemmet til en vandkraftsø.

Far fiskede ofte i åen, og vi spiste en del fisk. Jeg husker, at der var gedder, men der var sikkert også andre.

Min søster mener, at far også fangede ål med ruse.

I stuehuset førte køkkendøren i højre side af huset (set fra gårdspladsen) gennem bryggerset (vistnok uden vinduer) ind i køkkenet, der havde et vindue ud mod gårdspladsen. Komfuret stod i køkkenets venstre side set

fra gårdspladsen. Fra køkkenet førte en dør ind til dagligstuen, der havde 2 vinduer ud mod haven og åen/søen.

Til højre (mod vest) for dagligstuen lå soveværelset. I den anden ende af huset var den "pæne" stue. Der var en kakkelovn i dagligstuen. Min søster husker, at vi om vinteren næsten altid opholdt os i køkkenet, hvor der var varmt.

Der var et jordtilliggende på ca. 30 tdr.land.

Hvad far dyrkede på markerne, husker jeg ikke præcist. Bortset fra at han under krigen dyrkede tobaksplanter på en mark tæt ved gården. Han var en ivrig piberyger og ville nødtigt undvære sin tobak.

Min søster derimod husker, at far dyrkede kartofler og korn og formentlig også andet og desuden, at han under krigen begyndte at dyrke hør.

Den sandede jord må have egnet sig til kartofler.

Af husdyr husker jeg med sikkerhed kun hønsene.

Iflg. min søster Mette, der er 3 år ældre end jeg, havde vi på Gammeltoft 2 heste og nogle køer samt adskillige høns og duer, bl.a. grejsere. Hun har opbevaret 2 pokaler, som far fik dels for sine grejsere ved en dueudstilling, dels som præmie ved et travløb, hvor én af vore heste deltog.

Vi kørte en gang med hestevogn til Skærlund ved Brande for at besøge mors familie. Vi kørte også med tog til Brande, hvor vi så blev afhentet.

En lille privat vej førte fra gården mod nord op til en lidt større vej langs med plantagen. (Østre Plantage).

Området er nu et parcelhuskvarter i Holstebro med gaderne Parkvej og Klintevej. De fleste huse i kvarteret er bygget i 2.halvdel af 1960'erne og 1.halvdel af 1970'erne. Ejeren af et af husene på Parkvej har fortalt, at da de flyttede ind (lige da huset var blevet bygget) i 1967, hed vejen Gammeltoft. Først senere blev vejen omdøbt til Parkvej.

Den tyske besættelse 1940-1945

”Nu kommer tyskerne!”

Jeg blev født på Gammeltoft d. 8. juli 1939. Mine første erindringer er derfor knyttet til den tyske besættelse af Danmark under 2.verdenskrig.

Det jeg siden har opfattet som min tidligste erindring overhovedet er en situation, hvor jeg sidder på fars arm, og vi kigger ud af stuevinduet (mod syd), og far siger: ”Nu kommer tyskerne!” Det kan jo dårligt have været fra april 1940, idet jeg dengang kun var 9 mdr. Men det kan have været senere under besættelsen. Det var nok ikke usædvanligt, at tyske soldater også kom med tog til Holstebro. Jeg mener, at der var tale om toget. Fra vores stuevinduer kunne vi se henover åen – og senere søen, og længere væk på den anden side kunne vi – i hvert fald på en vis del af strækningen - se banelinien fra Holstebro til Vejle. Det kunne have været en drøm. Men hvorfor skulle jeg have drømt så livagtigt på en tid, hvor jeg knap forstod, hvad far mente, og hvad tyskerne var for noget. I hvert fald var tyskernes tilstedeværelse en fast del af min tidligste barndom.

Jeg har siden læst, at Holstebro for tyskerne var et centrum i forbindelse med det store projekt med bygning af bunkere langs hele vestkysten. Derfor havde tyskerne også planlagt om nødvendigt at forsvare Holstebro mod de allieredes angreb. Også af den grund blev der under krigen etableret en pansergrav rundt om Holstebro – på en del af strækningen omtrent der, hvor den nuværende ringvej går.

For os børn på Gammeltoft lå det ligesom i luften, at tyskerne var noget farligt, som man skulle passe på. Når vi skulle ud på gårdspladsen for at komme over i stalden, var vi meget forsigtige. Jeg mener, at en mindre deling soldater havde en lejr i eller ved Østre Plantage, i hvert fald boede de lige i nærheden. Måske er det indkvarteringen af soldater på nabogården Østergaard, der indgår i erindringen. I hvert fald var der næsten altid soldater omkring gården.

Jeg husker, at jeg engang så en tysk soldat, der tog et par af vore hønseæg; han knuste skallen og spiste æggene rå. I det hele taget ville de nok gerne finde noget spiseligt på gården. Det meste af tiden havde vi vist ikke de helt store problemer med dem, men de udgjorde selvfølgelig en latent sikkerhedsrisiko.

En gang hvor jeg var ved at blive vasket i en balje, der stod i bryggerset lige inden for køkkendøren, kom en tysk soldat ind i huset. Jeg kunne dog forstå på mor, at der ikke var nogen fare på færde. Så hørte jeg, at

soldaten og mor talte sammen på dansk. Han var sikkert fra Sydslesvig, dvs. formentlig dansksindet, men tvunget i krig af tyskerne. På et tidspunkt spurgte han, hvad jeg hed. Da han fik at vide, at jeg hed Christian, lo han og sagde, at han havde en dreng derhjemme, der også hed Christian.

En lidt skræmmende oplevelse med tyskere havde jeg en morgen, hvor mor og jeg var i køkkenet. En soldat kom ind og bad om varmt vand til at barbere sig i. Da mor sagde nej, så forlangte han igen varmt vand. Mor sagde stadig nej, og så tog den tyske soldat sit gevær ned fra skulderen, afsikrede det og tog et par skridt hen mod mor. Netop i det øjeblik blev køkkendøren åbnet, og en af vore naboer trådte ind. Han (naboen) sagde ganske højt: "Hvad foregår der her?" Herved lykkedes det at dæmpe spændingen, uden at det kom til magtanvendelse. Der kom vist også et par soldaterkammerater, der fik den første soldat beroliget lidt.

På det tidspunkt var jeg kravlet ned under køkkenbordet for at være i sikkerhed. Jeg har vel været 4-5 år. Naturligvis forstod jeg ikke tysk dengang, men tonefaldet, tegnsproget og kropssproget var tydeligt nok. Om soldaten overhovedet fik sit vand, ved jeg ikke. Den pågældende nabo ejede et gartneri, der lå øst for Østre Plantage, lige op til skovbrynet. Som børn kom vi der tit, så vi kendte ham udmærket.

Den sidste erindring fra besættelsen knytter sig til afslutningen på krigen i Danmark den 4-5.maj 1945. Den 5.maj (eller snarere dagen efter) gik jeg sammen med far ind til byen, hvor vi gik på hovedgaden sammen med mange andre mennesker. Jeg kan huske, at der i flere butiksvinduer var udstillinger, der viste tyskernes nederlag og soldaternes hjemmarch.

Vi fik først elektricitet på gården, da vandkraftanlægget var blevet opført under krigen. Før den tid brugte vi petroleumslamper til belysning.

Min mormor, Mette Nissen, boede hos os i Holstebro indtil sin død i juni 1943, men jeg husker hende kun svagt. Min søster husker hende som et meget varmt og hjælpsomt menneske. Hun strikkede undertøj og strømper til os børn.

Min moster Anna (Anna Kirstine Skov Nissen, 1891-1943) var på besøg hos os engang under krigen. Det må have været omkring 1941, i hvert fald før åen blev stemmet op. Vi sejlede en tur på åen i en robåd. Min søster husker, at jeg på et tidspunkt faldt overbord, og at moster Anna sprang i vandet og reddede mig op, inden det var for sent.

Min morbror Thomas Nissen (Thomas Peder Nissen, 1898-1975) besøgte os en vinter, mens vi boede på Gammeltoft. Min søster Mette husker, at han kom kørende på en motorcykel sammen med en ven, og at begge mændene havde svøbt et lag af avispapir om kroppen under frakken for at holde varmen. Man måtte jo spare, hvor man kunne.

Signe Pedersen, en af mors kusiner (Signe Kristine Pedersen, 1884-1954), der var gartner, anlagde vores have på Gammeltoft.

Hvad der præcist var i haven, husker jeg ikke, men der var i hvert fald tomater og rødbeder. Mor lavede "rødbedebøffer", dvs. rødbeder, der blev kogt, skåret i tykke skiver og stegt på panden.

En anden meget velsmagende ret fra mors side var kærnemælksfromage – som min søster husker det.

I haven lå – som pynt – et antal grønne glaskugler som dem, der bruges som flydelod ved fiskeri.

Under krigen, hvor det var svært at få skrivepapir, skaffede far dette fra redaktionen af Holstebro Dagblad. Så kunne også vi børn tegne og skrive på det.

Ved folketællingen d. 5.11.1940, Holstebro, Østermarken, nævnes min far, mor, min søster og jeg. Desuden min mormor samt – som midlertidigt boende, men dog overstreget – min fars halvbror Laurits Peter Christiansen.

Efter besættelsen

Den nabo, der er nævnt ovenfor, og som kom til stede under mors konflikt med tyskerne, havde som sagt et gartneri på østsiden af plantagen. Min søster og jeg gik derhen flere gange og fik i sæsonen lov til at plukke og spise af hans jordbær.

På Gammeltoft lærte jeg at køre på cykel som 6/7-årig. Jeg væltede naturligvis en del gange i begyndelsen. Jeg havde problemer med at få cyklen standset; men jeg fandt på en effektiv metode: jeg kørte direkte ind i ladeporten i ladens østgavl. Det virkede!

Mens vi boede på Gammeltoft, fik vi en sparkstøtting, mest til børnene. Det var nu især min søster, der brugte den her.

Skolegang

Jeg begyndte skolegangen i Danmarksgades Skole i 1946.

For at komme derind fra Østermarken gik jeg op til plantagen, herfra til venstre ad vejen langs plantagen, der igen drejede til venstre ind mod byen (nu Agerbækvej), der fortsatte i Hulvejen, der igen mandede ud i Viborgvej (som nu) lige over for byens anlæg. På Hulvejen passerede jeg på højre side Søndre Kirkegård (anlagt 1904). Når det var mørkt, var jeg ikke helt glad for at gå forbi en kirkegård. Dengang tænkte man jo ikke på, at de døde faktisk er de eneste, der ikke kan gøre én fortræd. Fra Viborgvej gik jeg til højre ad Enghavevej og herfra til venstre ad Danmarksgade, til skolen. Dengang syntes jeg, at skolen var enormt stor. Selve undervisningen husker jeg ikke meget om.

I middagspausen fik eleverne serveret en varm middagsret i en kantine. Eller måske var det kun for dem, der ikke kunne nå hjem og spise i pausen. Spisningen foregik i kælderens, enten under hovedbygningen (der nu er aktivitetscenter) eller under en sidebygning (der nu er sprogskole for udlændinge). En dag fik jeg som sædvanligt en portion mad, men lidt efter hældte kantinedamen en ny portion op i min tallerken, selvom jeg ikke havde bedt om det. Da jeg gik ud, lod jeg derfor noget af maden stå, da jeg ikke kunne spise den. Men kantinedamen havde set det; hun gik efter mig og skældte mig ud: Sådan gjorde man ikke!! Jeg benægtede, at det var mig, der havde begået "forbrydelsen". Som syvårig havde jeg ikke mod til andet.

En enkelt gang skulkede jeg fra skole på den måde, at jeg om morgenen gik direkte fra Hulvejen over i Lystanlægget. Her gik jeg og hyggede mig hele dagen. På et tidspunkt begyndte jeg at spørge forbipasserende, hvad klokken var. Da skoletiden var gået, begyndte jeg at gå hjemad.

Der var en enkelt skolekammerat, som jeg kom sammen med efter skoletid. Hans familie ejede et hus, der lå i Danmarksgade tæt på skolen, hen mod Enghavevej. Det var et stort og rigt hus. Det var tydeligt, at hans forældre tilhørte en "højere klasse". Hans mor, som var den eneste af forældrene, jeg mødte der om eftermiddagen, var altid fint klædt på (og var vistnok smuk), men hun var meget venlig over for mig. Vi drenge fik altid lidt at spise, når vi legede sammen i hans hjem.

Udover skolegangen kom jeg sjældent ind til byen. Der var dog en dag, hvor den lokale avis (Holstebro Dagblad) ikke var blevet bragt ud til gården til tiden. Så blev jeg sendt ind til avisens bygning i Nygade, hvor jeg fik avisen udleveret i forkontoret.

Desuden må vi have været hos en læge i byen. I hvert fald fik min søster og jeg foretaget en koppevaccination, mens vi var på Gammeltoft.

Ejendommens historie

Holstebro Markjorder

Markjorderne, Holstebro Markjorder, Holstebro Købstads Markjorder (fork. HKM) er forskellige betegnelser for jorderne umiddelbart omkring byen.

Købstædernes markjorder har sin oprindelse i de privilegier, som kongemagten tildelte byerne i forbindelse med godkendelsen af bebyggelser som købstæder. Herved fik byen rådighed over de jorder, der lå lige omkring købstaden.

Købstaden Holstebros marker deltes i Vestermark, Nørremark, Østermark og Søndermark.

Østermark lå nord for åen og blev afgrænset af Smedevad, Mejrup Mark, Storå, Holstebro by og Lægård Bæk. På et kort over ejerlavsgrenser kan man se, at den østlige grænse for Østermark og dermed markjorderne fra Hjerm herred går netop langs østgrænsen for Østre Plantage og mod syd ned mellem Gammeltoft og Vester Kjærgaard og ned til åens tidligere løb.

Gården Gammeltoft var beliggende på Østermark, og det var vores adresse, da vi boede der.

Navnet Gammeltoft:

De enkelte marker på Holstebro Markjorder havde deres egen, specielle betegnelse, bl.a.: Stortoft, Sysseltoft, Lindes Toft, Bisgaard Agre, Lundagre, Galgemose og Gammeltoft. (Kilde: Frølund: Holstebro). Navnet Gammeltoft betegner således her en mark/marker og ikke nødvendigvis en gård. Af de nævnte lå marken Gammeltoft i det sydøstlige hjørne af købstadsjorderne fra Hjerm herred.

I Aldal: "Holstebros historie" er der efter s. 424 et kort over bymarkerne o.1800 med påførte marknavne. På Østermark nævnes Gammeltoft (helt mod øst), Lundagre, Lyngvig, Lakskær, Lunden, Lundeng, Landsvig, Fru Benzons Jord, Øster Langtoft og Frydendahls Jord.

Apropos Gammeltoft som stednavn, så skrives der i bogen: Vikinger i vest. Vikingetiden i Vestjylland, s.44: *"Således kan man i markbøgerne*

fra 1683 og de ældste detaljerede kort, vi har over Danmark – blandt andet de såkaldte Original I-kort fra omkring 1800 – i landsbyernes marker flere steder finde navne som Gammeltoft eller Gammelby eller Bytoft, som kan dække over en forladt vikingetidsbebyggelse”.

Eftersom vikingerne bragte mange stednavne med til England, hvor adskillige byer og landsbyer nu ender på –toft, f.eks. Lowestoft, Langtoft, kan man slutte, at sådanne stednavne fandtes i Danmark i vikingetiden.

Markjorder historisk set:

Man må antage, at jorderne ved Holstebro oprindeligt var offentlig ejendom, der blev bortlejet til brugerne. Men på et vist tidspunkt blev brugsretten til en ejendomsret. Markerne blev herefter ejet og drevet af folk, der boede på gårde eller i huse i byen, og som ikke sjældent havde et andet erhverv ved siden af landbruget

Det var ikke almindeligt, at folk udenfor sognet kunne eje dele af byjorden, men det forekom. Fra 1790'erne og især efter 1800 kom der skred i udskiftningen på de danske købstæders markjorder; herved tilstræbtes det at samle den enkelte ejers jordlodder. I løbet af 1800-tallet blev der bygget gårde og huse på de tidligere bymarker, men langt inde i århundredet var det almindeligt, at ejeren stadig boede i byen, mens gården var bolig for en forpagter eller blot en ansat landarbejder, der tog sig af den daglige drift. Næste trin var naturligvis, at det var ejere med landbruget som hovederhverv, der boede på gårdene. (Kilde: Jørgen Mikkelsen: Købstadslandbruget og kampen om byernes naturlige ressourcer).

Matrikulering

Ved matrikuleringen af danske jordejendomme, der begyndte i 1662 med den i senere tid såkaldte 1662-matrikel, hvis formål var at skabe en oversigt over skattegrundlaget for de enkelte ejendomme, betegnes hver ejendom med et nummer (evt. med en underdeling) samt en ejerlagsbetegnelse (et stednavn med en tilføjelse) og evt. en herredsbetegnelse (hvis området strakte sig over flere herreder. 1662-matriklen afløstes af 1664-matriklen, 1688-matriklen og senest 1844-matriklen.

Efterhånden som de enkelte jorder blev udstykket, underdelte man den oprindelige betegnelse med et bogstav (f.eks: 2a) eller man ændrede betegnelsen, når to arealer med forskellige numre blev forenet.

Ejerlavsbetegnelserne for markjorderne omkring Holstebro var (og er) Holstebro Markjorder fra Hjerm Herred, Holstebro Markjorder fra Hammerum Herred og Holstebro Markjorder fra Ulfborg Herred. Betegnelsen for grundene i den bymæssige bebyggelse er Holstebro Bygrunde.

Gammeltoft hørte til ejerlavet: Holstebro Købstads Markjorder fra Hjerm herred (i det flg. kaldet hhv. "HKM " og "HKM Hjerm"). Marken (og gården) Gammeltoft var beliggende lige nord for Storå og grænsede mod øst op til Mejrup marker og Mejrup sogn.

Oplysninger fra matrikelkort og topografiske kort samt lokalhistoriske værker:

Frølund nævner i sin bog om Holstebro fra 1871 meget gamle marknavne på jorderne omkring købstaden, herunder Gammeltoft med matrikelbetegnelsen 8h og 8i.

På et matrikelkort over HKM for 1818-1862 (dvs. opmålt i 1818) ses Gammeltofts placering i det sydøstlige hjørne, ind mod grænsen til Mejrup, med betegnelsen matr.nr.8h. På denne grund er tilskrevet et ejernavn: købmand Nødskov. Christen Nødskov (Nødskou) var en kendt borger og købmand, der havde adskillige ejendomme i byen, således en gård på Store Torvs østside (i 1820'erne, 30'erne og 40'erne).

En meget stor grund lige nord for kaldes nr.78. Det var her man siden anlagde Østre Plantage, i dette tidsrum formentligt stadig hedejord.

Grund nr. 20a længere mod vest ejedes af Gudiksen, dvs. Hermann Gudichsen, ejeren af hovedgården Tvis Kloster. Når vi ved, at 20a ejedes af Tvis Kloster, skyldes det, at Hermann Gudichsens enke, Lorentsine Gudichsen d.6.10.1845 skødede denne grund til Jacob Peter Hygom.

Af andre jordejere på Østermarken kan nævnes: Købmand Aron Gunst, købmand C. Gudichsen, købmand Jens Kierbye.

Topografisk kort 1840-99 (Historisk Atlas): Nord for Storå ses flg. gårde: Agerbæk, Mellemtoft (her kaldet Melborg), Kjærgaard, V. Kjærgaard og mod vest – ind mod byen: Østergaard (her kaldet Vestergaard!). Mellem

V. Kjærgaard og Østergaard er Gammeltofts bygninger indtegnet samt vejen derved, men uden navn. Ved åen syd for Kjærgaard angives et færgested. Østre Plantage er indtegnet. Vejen ind til byen går langs plantagens sydlige grænse. Nordøst for Østergaard er angivet en teglovn.

Manzas kort 1844: Af gårde nær Gammeltofts beliggenhed og nord for åen ses kun Agerbæk og Kjærgaard (begge på Mejrups mark).

Matrikelkort Mejrupsydvest 1867-1906: I nederste venstre hjørne ses nr. 6i, der i 1929 sammen med 8h (HKM), naboparcellen mod vest, blev erklæret for én ejendom. 6i er en relativt smal parcel, der går helt ned til åen. En holm i åen ud for parcellen hørte også til 6i.

På matrikelkort 1872-1900 ses 8i umiddelbart vest for 8h. 8h går helt ned til åen. Grunden mod nord hedder nu 78b.

Målebordsblad 1881 Mejrupsydvest: Af de nærmeste gårde i Mejrups sogn ses Vester Kjærgaard, Kjærgaard, Melborg (dvs. Mellemtoft) og Agerbæk. Den nordligste del af plantagen ses at være anlagt.

Målebordsblad 1881-1916: Gammeltoft er angivet med navn og bygninger. De nærmeste af de øvrige gårde nord for Storå er Østergaard, Vester Kjærgaard, Øster Kjærgaard, Mellemtoft og Agerbæk. Vejen mod Agerbæk passer syd for plantagen. Fra denne går en vej ned til Gammeltoft.

Matrikelkort 1900-1925: 8h uden ændring. 78b mod nord strækker sig på begge sider af Viborgvej.

Matrikelkort 1925-1936: 8h uden ændring. 78b uden ændring, bortset fra at der nu gennem den sydligste del af matriklen går en vej: "Byvej", tilsyneladende en direkte fortsættelse af den senere Agerbækvej, nu afbrudt af Ringvejen.

Historisk Atlas. Holstebro. 1901-1945: Gammeltofts bygninger (med navnet) samt vejen derved er indtegnet. Mod vest er Østergaards bygninger indtegnet. Mod øst Vester Kjærgaard, mod nord Østre Plantage, mod syd Storå.

Topografisk kort 1943-1946: Søen er etableret. Østergaard, Gammeltoft, V.Kjærgaard, Ø.Kjærgaard, Mellemtoft og Agerbæk er alle vist som eksisterende gårde.

2-cm kort 1872-1958: Søen er angivet. Gammeltoft, Vester Kjærgaard, Øster Kjærgaard, Mellemtoft og Agerbæk ses stadig som gårde. Østergaard er vandrerhjem.

4-cm kort 1873-1964: Søen er anlagt. Gammeltoft står stadig, men der ses bebyggelser langs søbredden. Ved Vester Kjærgård ses bygningerne stadig, men der er bebyggelser fra søbredden og op til gården. Vandrerhjemmet ses mod vest.

Topografisk kort. Holstebro. 2-cm. 1881-1967: Søen og plantagen er angivet. Gården Gammeltoft er angivet (med navn) samt vejen derned. Østergaard, indrettet til vandrerhjem ses mod vest, mod øst Vester Kærgaard. Syd for den senere Klintevej, ned mod søen, er kun enkelte grunde bebygget.

Topografisk kort (4 cm-kort) 1881-1970: Gammeltoft er delvis forsvundet i et villakvarter. Dog ses stuehuset stående isoleret. Østergaard er indrettet til vandrerhjem. Vester Kjærgaards bygninger findes stadig.

Matrikelkort 1936-1962 (omtegnet i maj 1962): Ned mod åen/søbredden er en sydlig stribe af 8h opdelt i smalle parceller. En af dem hedder 8en.

4 cm kort 1953-76: Bygninger på Gammeltoft og navnet og vejen derned er angivet. Søen er indtegnet. Der er bygget ved søbredden syd for Gammeltoft. Naboer: V.Kjærgaard og Vandrerhjemmet. Der er bygget ved søbredden neden for V.Kjærgaard . En park ved vandrerhjemmet er antydnet. I Mejdal er der Campingplads og restauration. Søbredden i Mejdal er bebygget.

Matrikelkort 1962-1976: Hele området, dvs det nye villakvarter ved Parkvej og Klintevej er nu planlagt og udstykket i parceller. Området er det hidtidige 8h.

De enkelte parceller har et matrikelnummer, der begynder med 8. Selve den parcel, hvor Gammeltoft lå, og hvor stuehuset stadig står, har fået nummeret 8h. Parkvej løber på denne strækning langs plantagens sydside med sideveje ned i villakvarteret. Navnet Parkvej ses på kortet, men derunder ses også overstreget vejens første navn, nemlig Gammeltoft. Mod syd – nedenfor Klintevej findes mere langstrakte parceller, hvis numre også begynder med 8. Vandkraftsøen er – selvsagt - markeret.

4 cm kort 1977-85: Gården som sådan er væk, dvs. at stuehuset er ombygget til villa. Området er et rent villakvarter. Naboer: V. Kjærgaard

og Vandrerhjemmet. I Mejdal er der restauration, campingplads og kirke. Mejdal bykvarter er fuldt udbygget.

Matrikelkort 1976-1995: Her ses de førnævnte parceller i villakvarteret Parkvej/Klintevej, men uden bebyggelser angivet. Parcellen 8h, hvor gården lå, ligger centralt, idet der er 4 parceller vest for og 4 øst for 8h. Mod syd er der dog kun 1 parcel mellem 8h og Klintevej. Mellem Klintevej og søen er der 11 parceller langs med vejen, idet det tidligere 8eh er slettet. Området vest for villakvarteret hedder 20e.

Aktuelt matrikelkort: Numre og fordeling som på 1976-1995. Bebyggelser angivet. TV-stationen (hvor Østergaard og siden Vandrerhjemmet lå), hedder 20ei.

Oplysninger fra matrikelnummerfortegnelser til realregistre, realregistre til skødeprotokoller, skøde- og panteprotokoller, kort over ejerlavsgrenser, folketællinger, lokalhistoriske værker m.v. – såvidt muligt i kronologisk rækkefølge:

Ejendommen med matr nr 8h blev ved et (foged)udlægsskøde (læst 25. juli 1879) skødet til Peder Christensen. Ejendommens navn opgives som Gammeltoft. Der kan dog være tale om et marknavn.

At der er tale om et udlægsskøde skyldes mest sandsynligt, at der er afholdt tvangsauktion over ejendommen.

I realregistret til skøde- og panteprotokoller under matrikel 8h nævnes at grunden er bebygget og at navnet er "Laxkjær (Lakskjær ?) eller Gammeltoft". Listen over skøder går fra 1879 til 1922. I realregistret står desuden af ejendommen 8h er vurderet til hartkorn: 0 td., 4 skp., 3 fj., ¼ alb.

Areal målt dengang i tønder land (1 tønde land = ca. 0,55 ha). Hartkorn er en bonitetsvurdering af den enkelte ejendom ud fra jordens kvalitet som agerjord, således at der for den dårligste jord gik flere tønder land på en tønde hartkorn (maksimum 24) og omvendt for den bedste jord færre tønder land. Forkortelserne under hartkornsangivelsen står for tønder, skæpper, fjerdingkar og album. Vurderingen tager også højde for andre jordtyper end agerjord, således enge, moser, heder, krat, skove og skrænter.

I realregistret nævnes at 8h (HKM fra Hjerm) og 6i (Sydvestlige del af Mejrup) iflg. skrivelse af 28.6.1929 udgør én ejendom. Desuden oplyses, at der på ejendommen 8h siden 1825 hvilede en afgift på 3,50 kr. til Ribe Skole, en afgift der dog er udslettet i 1920.

I købekontrakt og skøde fra Peder Christensen til Niels Poulsen, dateret 30.6.1882 (skødet) skrives førstnævntes navn i kontrakten som Peder Christensen (Tofte), i skødet som - - Toft. Det nævnes at salget omfatter matr.nr. 8h med derpå værende bygninger samt disses mur- og sømfaste genstande med undtagelse af enkelte genstande som sælgeren forbeholder sig. Købesummen er 6.400 kr. Køberen forpligter sig til overtage den førnævnte afgift til Ribe Skole. Desuden forpligtes køberen til at respektere skellet mellem det solgte og Holstebro Hedeplantage.

Mageskiftebrev (skøde) fra Niels Poulsen til Anders Pedersen af 8.1.1884, læst 4.4.1884.

Mageskifte er bytte af to ejendomme, dog sådan, at den hvis ejendom er mest værd får det overskydende beløb fra den anden part. Ejendomsbytter skal dog affattes formelt i et skøde med alle oplysninger om ejendommene samt prisen for hver ejendom. Dette mageskifteskøde skal tinglyses ligesom andre skøder.

I skødet fra N.Poulsen til A.Pedersen oplyses, at den ejendom, som Niels Poulsen afgiver er matr.nr.8h med tilhørende bygninger og med førnævnte hartkorn. Prisen er nu 7.000 kr.

Skøde fra Anders Pedersen til Lars Hestbjerg Christensen, d.22.3.1884, l.16.5.1884:

Prisen som Anders Pedersen forlanger er lavere end købsprisen, nemlig 6.150 kr.

Skøde fra Lars Hestbjerg Christensen til J.P.Pedersen, d.10.11.1888, l. 23.11.1888:

Salget gælder matr.nr. 8h med bygninger, mur- og nagelfast inventar, besætning, redskaber, m.v. Købesummen er 6.000 kr. Den årlige afgift til Ribe Skole på 3,50 kr. skal stadig betales.

Skøde fra Jens Peder Pedersen til Chr.Lauridsen, d.9.7.1889, l. 12.7.1889:

Her nævnes beløbet 5.000 kr.

Skøde fra Chr.Lauridsen til Niels Chr.Andersen, d. 16.6.1890. I. 20.6.1890:

Der nævnes stadig hartkorn for 8h alene, altså 4 skp., 3 fj., ¼ alb. Salget gælder bygninger samt mur- og nagelfast inventar m.m. Ejendommen koster nu 7.000 kr. Afgiften til Ribe Skole påhviler stadig matriklen.

Skøde fra Niels Chr.Andersen til Konrad Guldberg Christensen, d.27.5.1891, I. 12.6.1891.

Mageskifteskøde fra Konrad Guldberg Christensen til Peder Jensen dat 10.7.1906, I. 20.7.1906:

Gælder afståelse til P.Jensen af 8h (HKM) og 6i fra Sydvestlig del af Mejrup. Hartkorn: 8h: 4 skp, 3 fdk, ¼ album. – 6i: 1 skp, 1 fdk, ¾ album.

Konrad Guldberg Christensen havde erhvervet matr.nr. 6i fra J.P.Jacobsen ved skøde dateret 2.5.1902.

8h er ”behæftet med forening om årlig afgift til Ribe Skole 3 kr og 50 øre”. 6i er ”behæftet med forening om kirkegårdsdiget og mergelret for 6g”. Ved mageskiftet overtager Konrad Guldberg til gengæld P.Jensens ejendom, nemlig matr 19b og 22b af Sydvestlige del af Mejrup.

Skøde fra Peder Jensen til Eiler Chr.Nielsen, d. 26.9.1906, I. 11.1.1907:

Skødet gælder overdragelsen af 8h og 6i med bygninger og disses mur- og sømfaste tilbehør, besætning, inventar, afgrøde og gødning. Købesummen angives som 15.000 kr.

Skøde fra Eiler Chr.Nielsen til Holger Birkkjær, d. 16.4.1912, I. 10.1.1913.

Skøde fra Andreas Birkkjær som værge for Holger Birkkjær til Niels Jensen, d. 29.7.1913, I. 8.8.1913:

Overdragelsen omfatter 8h og 6i med førnævnte hartkorn.

Skøde fra Niels Jensen til Laurits Nielsen, d. 24.12.1913, I. 9.1.1914:

I skødet nævnes matr.nr. 8h (HKM fra Hjerm), men ikke 6i (Mejrup). Hartkorn nævnes, men ikke købspris eller vurdering.

Skøde fra Laurits Nielsen til Chr.Jensen af 12.4.1917, I.12.7.1918:

Skødet omfatter 8h og 6i med påstående bygninger, med mur- og sømfast tilbehør, derunder kakkelovn, komfur og grubekedel (gruekedel), avl, afgrøde, avlsredskaber og alle høns. Samme hartkorn som før

nævnt. "Retsanmærkning frafaldes om en forening om kirkegårdsdiget vedrørende matr nr 6i, om en mergelret for matr nr 6g vedrørende matr nr 6i og om en forening om en årlig afgift til Ribe Skole 3 kr 50 øre vedrørende matr nr 8h". Købesummen er 24.000 kr. Værdi til ejendomsskyld er 20.000 kr.

Skøde fra Chr.Jensen til Peder Kristian Knudsen, dat. 31.7.1922, l. 18.8.1922:

Skødet gælder 8h og 6i med påstående bygninger, sammes mur- og nagelfaste tilbehør, besætning, inventar, avls- og mejeriredskaber, sæd, avl, afgrøde og gødning. "Køberen respekterer forening om kirkegårdsdiget og en mergelservitut". Købesummen er 32.000 kr. Ejendomsskyldsværdi er 26.000 kr. Fra 1929 er 8h og 6i (Mejrup) én ejendom.

Ved folketælling for Holstebro, Østermarken, 5.11.1925, findes gårdsnavnet "Gammeltoft" men uden matrikelnummer. Her er angivet flg. beboere: Peder Christian Knudsen, husfader, landmand, f. 27.juli 1890 i Tvis - samt hans hustru og 5 børn.

Peder Kr. Knudsen søgte om landbrugsakkord i 1934, l. 24.8.1934 (en gældsordning).

Matr. 6i under Mejrup blev solgt ved tvangsauktion d. 19.3.1938, læst 22.3.1938.

Fogedudlægsskøde (p.g.a. tvangsauktion) til Aksel Christensen (min far), d. 1938, læst 2.1.1939:

Skødet gjaldt matr.nr. 8h (HKM Hjerm) og 6i (Mejrup Sydvest) samt 8en (HKM Hjerm)

Folketælling for Holstebro, Østermarken 5.11.1940: Her nævnes vores familie: min far (Aksel Christensen), mor (Martha Christensen, f. Nissen), min søster Mette og mig. Ejendommen kaldes dog her Gammelgaard !!

Skøde til Chr.Nielsen, d.1947, l.1.7.1948:

Skødet vedrører en del af 8h.

Betinget skøde til Paul Christensen l.4.8.1947:

Skødet vedrørte en del af 8h.

Endeligt skøde fra Aksel Christensen til Henrik Hald, d.1947, l. 9.10.1948:

Salget omfatter 8h, 6i og 8en. Arealet var dog i mellemtiden blevet noget formindsket som følge af frasalg og ekspropriation i forbindelse med anlæggelsen af Vandkraftsøen.

Fra 1960'erne opføres et villakvarter på grunden samt på grunde mod vest og øst.

Det eksisterende stuehus – nu ombygget til villa – er (iflg BBR) bygget i 1922. Huset ligger på en parcel, der stadig hedder 8h.

Ejendommens omgivelser

Østergaard

Landbrug, Vandrerhjem og TV-station

Nabogården mod vest, Østergaard, var noget større end Gammeltoft, i hvert fald hvad angår jordtilliggende og skattegrundlag. Da gården i 1918 blev afhændet af Anders Jensen til Ole Jakobsen omfattede gården flg. matrikelnumre: 8i, 20e, 8e og 13a med flg. hartkorn: 8i: 5 skp, 1 fdk, 2 ¼ alb.; 20e: 4, 1, 0; 8e: 1, 3, ¼; 13a: 0, 3, 2. Købesummen var 38.000 kr.

Det var kommunens plan at indrette Østergaard til vandrerhjem, når søen var anlagt. Indtil da blev gården brugt til ingeniørkontor, oplagsplads m.v. i forbindelse med opstemningen af åen og byggeriet af kraftværket.

I sommeren 1942 begyndte man at ombygge og indrette gårdens ladebygning til vandrerhjem. I 1943 blev Østergaard dog beslaglagt af den tyske værnemagt til andet formål, det vil først og fremmest sige til indkvartering af tyske soldater. Det kom vi også til at mærke på Gammeltoft. Vandrerhjemmet kom først til at fungere igen i 1946. Men herefter virkede det helt til slutningen af 1988.

Vidtgående planer om en folkepark på en del af Østergaards jorder - dvs. omkring det nye vandrerhjem - blev kun delvis gennemført. Men fra 1943/44 blev der plantet en del spredte træer, også mellem Østergaard og Gammeltoft, hvilket jeg husker fra vores tid der.

Allerede inden nedlæggelsen af vandrerhjemmet var der truffet beslutning om opførelse af et domicil til den regionale TV-station: TV-Midtvest. Østergaard blev revet ned, og den nye TV-bygning stod klar ved udgangen af september 1989.

Holstebro

Byen (købstaden) Holstebro er formentlig opstået i begyndelsen af 1200-tallet. Men af byens købstadrettigheder er kun det dokument bevaret, der er dateret 1274. Derfor regnes dette år for byens "fødselsår". Byen er opstået ved et vadested over Storå. Siden kom her en bro, som indgår i byens navn. Denne ældste bro hed Storebro, og den førte - og fører stadig – fodgængere fra Brotorvet på Nørreland til Sønderland. I løbet af middelalderen og senere blev Holstebro ramt af flere ødelæggende brande. Derfor er der i dag så godt som ingen rester af det ældste Holstebro tilbage. Byens bomme, som man skulle passere for at komme ind i købstaden, var Sydvest Bom, Sønder Bom og Syddøst Bom, alle på Sønderland; de øvrige på Nørreland: Øster Bom (for enden af Østergade, hvor vejen i dag går mod Viborg), Nordøst Bom, Nørre Bom (for enden af Nørregade, hvorfra flere veje udgik, herunder den gamle Viborgvej) og Vester Bom (ved Lemvigvej). Ved disse bomme var der enten egentlige bomhuse eller anden form for beboelse, hvorfra det blev kontrolleret, at der blev betalt konsumptionsafgift ved indførsel af varer til byen. Bommene ved udfartsvejene fra byen blev også kaldt –porte, altså Nørreport, Sønderport osv. selvom byen aldrig havde egentlige byporte.

Rundt om hele byen blev der i 1700-tallet anlagt et bomdige, der forbandt de førnævnte bomme. Bomhuset ved Sønder Bom (Sønderlandsgade), bygget 1792, er stadig bevaret.

Byen indbyggertal var i 1940 (lige efter vores tilflytning) 11.932. I dag (2018) er folketallet 36.199.

I dag har den bymæssige bebyggelse bredt sig ud over grænserne for de gamle bymarker; for Østermarks vedkommende når bebyggelsen syd for Viborgvej helt til Mejrup, således at denne tidligere selvstændige landsby nu er en sammenbygget forstad til Holstebro.

Kjærgaard

Nabogårdene til Gammeltoft mod øst var Vester Kjærgaard og næstefter Øster Kjærgaard.

I juni 1925 blev Vester Kjærgaard solgt af Chr. Christensen til Niels Hansen. Gården lå på matr.nr. 6 på Sydvestlige del af Mejrup. Udover 6d omfattede salget også nr.6k. Hartkorn var: 6d: 5 skp., 0 fdk, 1½ alb. 6k: 0 / 1 / 1½. Købesummen var 51.125 kr.

I 1902 blev Øster Kjærgaard solgt af Jens Henriksen til læderhandler P. Clemmensen, Holstebro i forbindelse med en mageskiftekontrakt. Gården lå på matrikel nr. 6a i ejerlavet Sydvestlige del af Mejrup. Ifølge skødet af 8.7.1902, læst 18.7.1902 var ejendommen vurderet til hartkorn 1 td, 4 skp, 3 fdk, ¼ alb. Jord, bygninger, besætning m.v. er opgivet at have en værdi på i alt 14.240 kr.

Mellemtoft

Nabogården til Gammeltoft mod nordøst var Mellemtoft. Gårdens marker er nu bebygget. Vejen gennem det bebyggede område hedder Mellemtoft.

Tvis Kloster

Tvis Kloster lå ca. 2½ km sydøst for Gammeltoft, på den sydlige side af Storå.

I 1163 skænkede Prins Buris det oprindelige gods til Cistercienserordenen, der byggede klostret. Efter reformationen blev klostret til krongods, som i 1537 forlenedes og i 1547 solgtes til biskop Oluf Mogensen Munk, hvorved det blev en hovedgård med mange jorder og gårde under sig. Det drejede sig om ca. 200 bøndergårde.

Efter en omtumlet tilværelse og under ejerskab af flere kendte adelsslægter blev Tvis Kloster i 1802 solgt til Morten Vestrup til Herningholm og Caspar Møller til Højriis. Tvis Kloster omfattede da selve hovedgården og avlsgården Lauralyst samt mange bøndergårde og – huse i Tvis og omliggende sogne. I Mejrup sogn således jorder med 6 gårde og 2 huse.

Tvis Kloster ejede enkelte parceller af Holstebro Købstads Markjorder, også på Østermark, herunder 20a vest for Gammeltoft. På matrikelkort 1818-62 er der på 20a påført et ejernavn: Gudiksen (Hermann Gudichsen, ejer af hovedgården Tvis Kloster).

Fra 1804 blev alt bøndergods frasolgt. Tvis Kloster, der nu kun var på 6 Tdr. hartkorn, ejedes først af P. P. Søgård og senere af Hermann Gudichsen og hans enke, Lorentsine Andrine, f. Hald. Denne Lorentsine Gudichsen skødede d.6.10.1845 matr.nr. 20a til Jacob Peter Hygom, Holstebro.

Storå

Storå er Danmarks næstlængste og den tredje mest vandrige å. Umiddelbart øst for Holstebro by og dermed syd for Gammeltoft med flere gårde havde åen i flere tusinde år bevæget sig i kraftige slyngninger gennem landskabet. Da søen blev anlagt under 2.verdenskrig, fik Holstebro en ny attraktion, hvorimod det ikke var gunstigt for fiskeriet i åen. Da søen midlertidigt blev tømt for vand i 1993 for at rense søbunden for slam, fandt åen straks tilbage til de gamle slyngninger, der jo hele tiden havde ligget på bunden af søen. Hvor åen løber gennem Holstebro, deler den byen i to dele: den nordlige (med byens centrum) kaldes Nørreland, mens den sydlige del kaldes Sønderland.

I dag er det dog sådan, at åen ikke blot adskiller bydelene, men i lige så høj grad forener dem. Man har i højere grad indset åens værdi som attraktivt element.

Vandkraftsøen

En del af Gammeltofts jorder gik helt ned til Storå, og ved anlæggelsen af søen skete en betydelig reduktion af gårdens jordtilliggende i form af ekspropriering til offentligt formål.

Planerne om en opstemning af Storå og anlæggelse af et vandkraftværk blev vedtaget af Holstebro Byråd i juli 1940. Samme år i august købte kommunen Østergaard – nabogården vest for Gammeltoft – ligesom bygningen af en vej vest for Østergaard blev påbegyndt. Der skulle først

og fremmest bygges en slusedæmning ved den vestlige ende og en vejdamning ved den østlige ende af den kommende sø.

I 1941 købte kommunen både ejendommen Mejdal og Tvis Mølle. Kraftanlæggets sluserum blev udgravet og fundamentet til maskinhuset bygget. I marts til april 1942 påbegyndtes opstemningen af Storå og vandkraftstationen begyndte at producere strøm.

Navnet på søen var officielt Holstebro Sø, men den mest almindelige betegnelse har altid været Vandkraftsøen.

Ekspropriation af jord til brug for søen:

I forbindelse med anlæggelsen af søen var det nødvendigt at ekspropriere jord på begge åbredder, dvs. at lodsejerne nord og syd for åen måtte afgive en del af deres jordareal. Omfanget af denne ekspropriation afgjordes ud fra den planlagte højde af vandspejlet i søen. For Gammeltofts vedkommende kom det til at dreje sig om ca. 5,5 ha agerjord, eng og skrænt.

De følgende detaljer skyldes Jørgen Mejdahl: "*Vandkraftsøen – en bid af Holstebros historie*": Ejeren af Gammeltoft, Aksel Christensen – dvs. min far – fik af kommunen tilbudt 4.400 kr for jorden og 3.000 kr i ulempeerstatning. Han forlangte imidlertid 17.000 kr i alt. Af den kommission, der afgjorde erstatningssagerne, fik han tildelt 9.121 kr. Lignende forhandlinger fandt sted med alle jordejerne nord og syd for åen. Fra Gammeltoft blev der eksproprieret jord fra matrikel 8h (HKM) og 6i (Mejrup sydvest), i alt 54.230 m².

Østre Plantage

Nord for Gammeltoft lå (og ligger) som nævnt en plantage. Den blev ligesom de øvrige plantager omkring Holstebro anlagt på hedejord. Den såkaldte Østerhede på ca. 87 tdr. land lå på begge sider af landevejen til Viborg. Størstedelen af jorden havde et underlag af al, og egnede sig derfor dårligt til dyrkning. Ved tilplantningen anvendtes først og fremmest gran, der plantedes i gravede render, og bjergfyr, der blev plantet i gravede huller. Tilplantningen af Østre Plantage påbegyndtes i 1878 og afsluttedes i 1887. (Kilde: Aldal: Holstebro historie gennem tiderne 1274-1939).

Afslutning

Fra Holstebro flyttede jeg og familien i 1947 til Gadbjerg (se bogen: *Ejendommen Spangshus. Mit barndomshjem*) (<http://www.spangshus.dk/genealogi/Spangshus3.pdf>).

Efter at have boet, studeret og arbejdet flere andre steder i Jylland, på Sjælland, Bornholm og Lolland flyttede jeg i 1970 tilbage til udgangspunktet: Holstebro, hvor jeg har boet siden. Indtil 2003 arbejdede jeg som bibliotekar ved Holstebro Bibliotek. Både før og efter pensioneringen har jeg desuden arbejdet som tolk og oversætter.

Holstebro, juni 2018

Chr. Spangshus

Kilder og litteratur

Frølund, L.Ch.Th.: Holstebro, en historisk, topografisk og statistisk købstadsbeskrivelse. 1871. Ny udgave. Holstebro, 1963

Aldal, J.: Holstebros historie gennem tiderne 1274-1939. Holstebro, 1939.

Vikinger i vest. Vikingetiden i Vestjylland. Af Lis Helles Olesen m.fl. Århus, 2010.

Mejdahl: Vandkraftsøen. En bid af Holstebros historie. 1990.

Storå. Åens historie og lystfiskernes fortællinger. Af Mogens Styhr Rasmussen og Torben Høj Nielsen. Holstebro, 2015.

Rigsarkivet: Arkivalier online:

1. Skøde- og panteprotokoller
2. Realregistre til skødeprotokoller
3. Matrikelnummerfortegnelse til realregistre
4. Folketællinger

Historisk Atlas

Geodatastyrelsen: Matrikelkort-, register og arkiv.

Geodatastyrelsen: Historiske kort på nettet

Bygnings- og Boligregistret (BBR)